

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԳԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳԻՐԻՔ Դ. Տղայն, ու թէ ինչ մեծարանք պետք է իրեն բնութեան ազատութեան :

ԳԼՈՒԽ Ա.

Քանի մը ընդհանուր մտածութիւններ :

Եւս գրքիս առջի գլխին մէջ ըսի, թէ տղայն իւր դաստիարակութեան մեծ գործոյն պէտք է որ ինքն ալ անձնական գործակցութեամբ, ազատ յօժարակամ ու առատամիտ գործողութեամբ մը աշխատի. բնութեան ու նախախնամութեան օրէնքն այս է :

Տղուն այս գործակցութիւնը անանկ հարկաւոր բան մըն է, որ ինչ դաստիարակութիւն ալ ըսես չկրնար ասիկայ զանց ընել. ոչ օգնութիւն, ոչ արտաքին զօրութիւն, կամ վարժապետ մը, որչափ ալ ճարտար ու անձնանուէր ըլլայ, ասոր տեղը կրնան լեցնել :

Ինչ ալ որ մարդ ընէ՝ հնար չէ տըղայն առանց իրեն, կամ իր կամքին դէմ դաստիարակել : Պէտք է որ իրեն փափաքելի ընել տաս իր դաստիարակութիւնը. պէտք է որ այս բանս իրեն ու իր ձեռքովը ընել տաս : Տղայն կրաւորական կամ անգործ էակ մը չէ, և ոչ թուփ մը կամ տուն մըն է. հապա մտաւոր ու բարոյական արարած մը. և եթէ լաւ ալ նայելու ըլլանք՝ նոյն իսկ տունը իրեն յատուկ բուսականութեան զօրութիւն մը, հիւթ մը, բողբոջ մը ու կենաց արմատ մը ունի : Չորցած փայտն է միայն որ կը կտրեն ու ըստ հաճոյից ինչ ձև որ ուզեն կու տան առանց խնայելու և կամ իրեն խորհուրդ հարցնելու, ու իրմէն բանի մը ակնկալութիւն չունենալով : Բնութեան դաստիարակած տղայդ չորցած փայտ մը չէ. վե՛մ էակ մըն է, որ յարմար է ճշմար-

տութեան ու առաքինութեան, ծանօթութեան ու սիրոյ : Գործունեայ, կարող ու գերազոյն արարած մըն է. և որովհետեւ խղճմանք ու ազատութիւն ունի, հարկ է որ գործէ, ու ինքզինքը զարգացնէ :

Եւս գործողութիւնս, այս գործակցութիւնը ըստ ինքեան ազատ է. կարելի է, մանաւանդ թէ պէտք է զրգուել, վառ պահել, ու քաջալերել. պէտք չէ ամենեւին ոչ ստիպել և ոչ բռնադատել :

Մարդուս ազատութեանը, իր ազնուական վախճանին ու իրեն վայել մեծարանացը վրայօք Բրիտոնէութեան գեղեցիկ ու սուրբ վարդապետութիւնը, այս բանիս վրայ հաստատուն ու խորին ազդեցութիւն մը կ'ընէ :

Եւ իրաւքնէ, տղուն վրայ ամէն բանէն աւելի գործունեայ, ու իր դաստիարակութեանն աւելի ազդու ու բեղմնաւոր սկիզբը՝ մարդկային ազատութիւնն է. բայց պայմանաւ մը, այս ինքն՝ որ այդ ազատութեանը մեծարանքը տրուի :

Թէ որ ինչպէս որ պէտք է նէ մեծարանքը տրուի, առանց բռնութեան կառավարութի, իմաստութեամբ առաջնորդութի, տղուն ազատութիւնն ու անձնական գործողութիւնը՝ Եստուծային շնորհաց ու իր դաստիարակութեան վրայ հսկող իշխանութեան գեղեցիկ ազդեցութեամբ՝ բոլոր այս դաստիարակութեան ընթացքին զարմանալի զօրութիւն մը, հոգի ու կեանք կը դառնայ :

Եկ խօսքով, ինչպէս որ առաջ ալ առիթ ունեցայ ըսելու, դաստիարակութեան մէջ ինչ որ դաստիարակելու է՝ ինչ է. ինչ որ ընելու է՝ ուս, այն է բովանդակել. կ'ուզեմ ըսել ինչ որ ընելու է՝ ուս ազատութեամբ : Եւրէն կ'ըսեմ. ով որ այս բանս չէ հասկըցած, մարդկային դաստիարակութեան գործոյն ինչ ըլլալը բնաւ հասկըցած չէ :

Ուղղվիկոս ԺԴ-ն որդին որ Պոսիւէին ձեռքովը դաստիարակուեցաւ, այս բանիս տխուր ու յիշատակի արժանի օրինակ մըն է :

Պոսիւէ Տօֆէնին՝ դաստիարակու-
թեանը համար մեծամեծ ու հրաշալի
գիրքեր շարադրեց¹ . բայց արքայոր-
դւոյն բան մ' ալ ընել չտուաւ , և ոչ
իսկ միջակ բան մը . դաստիարակու-
թիւնը ոչինչ եղաւ :

Տարակոյս չկայ՝ որ չէ թէ աշակեր-
տին դաստիարակ , հապա դաստիա-
րակին աշակերտ պակսեցաւ : Պոսիւէ
չուտով չիմացաւ այս բանս : Ի ուղովի-
կոս ԺԴ^{ին} որդւոյն բնութիւնը շատ
ցած էր . շատ փառաւոր կերպով մշա-
կուեցաւ . այն բարձր խնամքներն ու
զօրաւոր մշակութիւնը՝ խղճեցին զայն
բնաւորութիւնը : Իրեն համար Պո-
սիւէ շատ մեծ էր . ու այս մեծ մարդը
այս բանիս մէջ բուն իւր հանձարոյն
պատճառաւ խաբուեցաւ . ինք կը կար-
ծէր թէ այն տղուն համար կ'աշխա-
տէր , բայց ապագայից համար եղաւ
աշխատանքը : Թէ որ Պոսիւէ իր հո-
գւոյն զօրութեանն ու մեծութեանը
համեմատ նոյնչափ ալ ճկունութիւն ու
համբերութիւն ունենալու ըլլար , մին-
չև այն տկար մտքին ցածութիւնը կը
խոնարհէր . ու իրեն ինչ բան որ կրնար՝
ընել կու տար . այս բանս չեղաւ , ու
հետեանքը յայտնի է :

Բաւասուն տարին անցած էր Տո-
ֆէն , Վաղղիոյ այն թագաւորին որ-
դին , զոր Վերմանիոյ կայսերքը ԹԱ-
ԳԱՆՈՐԸ կը կանչէին , Սպանիոյ թա-
գաւորին ալ հայր , ամբողջ օրեր կ'ան-
ցունէր իր արմանը վրայ իւրեանս , աշու-
ները պարսպ սեղանադասակէ մը վրայ ան-
շարժ Գնէաժ ու աշանջները Գոյած . ինչ-
պէս որ կ'ըսեն այն ժամանակին Յիշա-
տակագիրները : Իր մանկութիւնը այս
կերպով անցեր էր Պոսիւէի ձեռացը
տակ : Եւ այն անբաւ հանձարոյն ներ-
կայութիւնը՝ իր առջի տարիներուն ու
իր տկար բնութեանը զգացած ձանձրու-
թեամբն ու հոգնածութեամբը միայն
իմացեր էր : Եւ այն հզօր դաստիարա-

կը զինքը յոգնեցուցեր ու ընկճեր էր :

Երկուսէս , վերջէն , Վաղղիոյ մեծ դա-
րը Տօֆէնի կենացը վրայէն կ'անցնէր .
իսկ ինքը այդ բանը միայն իր տխուր
գոյութեանը զգացած նեղութենէն ու
ձանձրութենէն կ'իմանար . և այս ող-
բալի միջակութիւնը մինչև իր աննշան
կենացը վերջը՝ հետն ընկերացաւ :

Եւս եղաւ ահա այն դաստիարակու-
թեան վախճանը , ուր Պոսէ Ժիրանա-
ւորին ըսածին նայելով , դաստիարակը
էր աճեալն ինչ , իսկ աշակերտը՝ ոչինչ :

Եւկէց աւելի որոշ կերպով մը չէր
կրնար ուրիշ օրինակ մը իմ այն քիչ մը
առաջ ըսածս հաստատել , որ նորէն կը
կրկնեմ , թէ Դաստիարակութեան մը մէջ
Դաստիարակին ըրածը ինչ բան է . ընել
Դաստիարակին ըրածը . և միշտ կը հասկը-
նամ աղադասութեամբ ընել Դաստիարակին :

Տարակոյս չկայ որ պէտք է չարը սան-
ձել , բայց ոչ երբեք ստիպել կամ ու-
ժով բռնադատել ի բարին . վասն զի
այն ատեն բարին բարի չըլլար : Եւս
նորդէ , յօժարեցուր , յորդորէ ի բա-
րին , բայց մի երբեք բռնադատեր .
դաստիարակութեան մէջ , ինչպէս նաև
ուրիշ բաներու մէջ ալ , ուժով բռնա-
դատութիւնը բնութեան զարգացմանը
կը վնասէ . կ'ուզեմ ըսել նոյն իսկ այն
գործոյն զորն որ կ'ուզենք կատարել :

Թէ որ յաջող վախճան ունեցող դաս-
տիարակութիւնը քիչ է , պատճառը՝
վասն զի շատ քիչ կայ որ ինչպէս որ
պէտք է ճշմարտապէս ազատ , ինքնա-
կամ , ու վեհանախաբար եղած ըլլայ :

Եւս վախեր ըսելու , որ Վաղղիոյ
մէջ դաստիարակութեան մեծագոյն
գէշութեան պատճառը յիսուն տարուը-
նէ ի վեր ազատութիւն չունենալն է :
Տղուն ազատութեանը մեծարանք չըլ-
լար . թէ մտաւոր և թէ բարոյական
ազատութիւնը բռնադատութեան տակ
է , բնութեան օրէնքը , նախախնամու-
թեան օրէնքը բոլորովին մոռցուած են :

Սիւնի չսեցնէր որ ինչպէս այս
մեր ներկայ դարը քարոզեց ու իրեն
սկզբունք դրաւ այս անտեղի խօսքը ,
թէ տղայն , թէ գաղղիացի մանկունք

1 Գաղղիոյ թագաւորին որդւոց մէջ թագա-
ժառանգը Տօֆէն կ'ըսուէր նոյն ատեն :

2 Ուրիշ գիրքերէ զատ խօսք ի վերաբերող , —
Սեփաւն Գաղղիացի-Թիւն , և այլն :

պէտք է կաղապարի մը վրայ թափել, ու ստրկի նման ամէնն ալ նոյն կերպարանքի վրայ կոխել:

Երգէն ես ուրիշ առթիւ մերժեցի այս փաստակար խօսքերը ու այն մահաբեր մոլորութիւնն որ մէջը կը բովանդակուին՝ անշուշտ առանց իսկ զրուցողներուն հասկընալուն. հիմայ ալ համարձակ կ'ըսեմ. որչափ որ այն խօսքերուն վրայ կը մտածեմ՝ այնչափ աւելի չեմ կրնար հասկընալ, այնչափ ալ աչքիս դիմացը կը մթազնեն՝ դաստիարակութեան գործոյն մէջ ինչ որ ազնուական, բարձր, գաղափարական, փափուկ, ազատ ու աստուածային բան կան նէ: Արտեսնամ որ մեր գեղեցիկ գաղղիական լեզուն ալ այս ուամիկ մտածութեան հակառակ է: Ի վերայ այսր ամենայնի ոչ ապաքէն յիսուն տարիէ 'ի վեր ջանք կ'ըլլուի սոյն բանը մեր մէջը բռնութեամբ 'ի գործք դնելու: Երկայ չէ թէ միայն ընտանեաց ազատութիւնը ու անոնց ունեցած 'սփռահան' անդրժեւէ երաւունքները՝, հապա գլխաւորապէս մանկանց ազատութիւնն ու սրբազան իրաւունքները չը ճանչնալ է:

Իսկ ես յայտնի կը զրուցեմ, թէ քանի որ հեռուէն եղեր է մօտէն եղեր է, տղայոց դաստիարակութեան վրայ կարենամ զբաղիլ, պիտի մեծարեմ մարդկային ազատութիւնը աւելի մեծ ակնածութեամբ պզտիկ տղուն վրայ՝ քան թէ հասունցած մարդու մը վրայ. որովհետեւ հասունցած մարդը կրնայ իր ազատութիւնը ինձի դէմ պաշտպանել, բայց տղայն չկրնար: Այն, ոչ երբեք կրնամ այնպիսի նախատինք հասցընել տղայութեան հասակին որ ուզենամ նկատել զայն իբրեւ նիւթ մը՝ զոր կաղապարի մը վրայ թափելով՝ իմ կամացս ուզած կերպարանքովը դուրս հանեմ:

Տղայ ըսածդ, ինչպէս որ տեսանք, նոյն իսկ մարդն է. մարդկութեան ամէն ճրիցը, ամէն ակնկալութեանցը ու ամէն դեռաբոյս զօրութեանցը աւան-

դապահ. ու մարդկութեան ամէն չընորհչներովը, ամենայն գործունէութեամբը ու արժանաւորութեամբը զարդարուած:

Ես է ահա տղայն՝ զոր պէտք է մեծարել:

Իայց տկար բան մըն է, պիտի ինձի ըսես: Երկայ շատ սխալ խօսք է. դուն դեռ զինքը չես ճանցած. քեզմէ շատ աւելի զօրաւոր է: Իսկ չէ, թէ որ քու ըսածիդ պէս տկար բան մ'ալ ըլլայ, բայց պէտք է գոնէ իր տկարութիւնը մեծարել:

Երբեք ալ պէտք է իր կարողութիւնն ալ մեծարել. վասն զի միջակ բան մը չէ: Երգ տղան. որչափ տկար ալ ըլլայ, բայց դեռ քեզի կրնայ յաղթել. կրնաս իրեն զարնել, զինքը ջախջախել, բայց ինքը չէ յաղթուածը, դու ես որ յաղթուեցար. իր կամքը, իր հոգին անյաղթելի կերպով քեզի դէմ կը դրնեն: Իսկ դուն ուրիշ բան չըրիր... բայց եթէ անխելք ու բարբարոսական գործք մը:

Իսկ ինքը զքեզ կ'արհամարհէ, զքեզ կ'ատէ. ինչ կրնաս ընել որ արգելուս որպէս զի զքեզ չարհամարհէ ու չատէ: Ի՞նչպէս կը հասկընամ. ինձի պատասխան պիտի տաս՝ որ իմ ճարս ալ այն է՝ որ փոխարէն զինքը ատեմ ու արհամարհեմ: — Շատ աղէկ. բայց ասկէ ինչ օգուտ կը քաղես. կարելի է որ իրեն դաստիարակութիւնը շարունակես իրեն ստրկին պատճառաւ. բայց թէ որ մեծ երկրի մը տղայքը այս կերպովս դաստիարակուելու ըլլան, ինչ կը շահայն երկիրը:

Այն. ոչ երբեք տեսեր եմ աւելի մեծագոյն ընդարձակութիւն մը բարոյական ուժի, քան զոր տկարագոյն տղայք կը ցուցընեն իրենց մանկութեան այնպիսի վարժապետացը, որ ուրիշ բան չեն գիտեր բայց եթէ ուժով զիրենք բռնադատել: Եւ մատաղ սրտերուն մէջ՝ իրենց պարզամտութեամբն ու անմեղութեամբը երբեմն սոսկալի արհամարհանաց խորեր կը գտնուին: Երբաւի, մարդկային ամէն արհամարհան-

քէն աւելի այս ըսածէս կը փափագէի ազատ ըլլալ :

Իմ քահանայութեանս սկիզբէն 'ի վեր, նախախնամութիւնը զիս դաստիարակութեան գործոյն սահմանեց . առաջին զգացմունքը զոր այն ատեն ունեցեր եմ իմ տղոց վրայ ունեցած պարտքերս կատարելու վրայօք՝ իրենց հասակին վրայ կենդանի գործով մը եղած է : Օ՛րինք խանդակաթ կը սիրէի . չէի կրնար տասուերկու տարուան տղայ մը տեսնել առանց վրաս ակամայ գործով մը զգալու , առանց միտքս բերելու , թէ որչափ երջանիկ կ'ըլլայի եթէ իմ ձեռքս ըլլար իրեն միտքն ու սիրտը մշակել , եթէ կարող ըլլայի սորվեցընել իրեն զ՛ստուած ու զառաքինութիւնը սիրել . և 'ի վեր քան զամենայն իրեն առջի հաղորդութիւնը առնել տայի :

Եսօրուան օրս , քսանըջինգ տարի այս գործքիս ինքզինքս նուիրեցին ետեւ , երբ ես ինծի կը հարցընեմ թէ ո՞ր ըզգացմունքն է որ նոյն ժամանակ վրաս աւելի խորունկ տպաւորութիւն ըրած ու ինչուան հիմա ալ պահած եմ , կը գտնեմ՝ որ մանկութեան վրայ մեծաւորանաց զգացմունքն է : Ես . այն քաղցր ու աշխատաւի տարիներուն մէջ սորվածներուս գլխաւորը՝ տղայքը մեծարեն է : Եւելի մեծն ըսեմ , ու այն տրդոց որոնք որ այս էջերս աչքէ կ'անցընեն , թէ որ լաւ մը հասկըցած ըլլան , պէտք չէ իրենց ծանր գայ՝ ըսելս , թէ Սորվեցայ ես իրենցմէ վախնալ :

Ես մեծարանքը զոր այսօրուան օրս որ և իցէ տղայ իմ վրաս կ'ազդէ , ինչու որ ես այս բանս վրաս կը զգամ . ու այն տպաւորութիւնը անջնջելի է այսուհետեւ իմ սրտէս , կրօնական մեծարանք մըն է որ երկիւղի հետ կը խառնուի , երբոր տեսնամ այս մատաղ ու զօրաւոր արարածները՝ որոնց կարողութիւնները այնչափ ազատ են , այնչափ ուժով ու այնպէս անյաղթելի :

Ես զգացմունքը գրեթէ վրաս մը տաց ու բնաւորութեան տկարութիւն մը դարձած է : Եւայց չէ , սխալեցայ . հոս տեղս տկարութեան հետքը չկայ :

Իրաւ , չեմ կրնար իրեք տարուան տղայ մը տեսնել , առանց վրաս տեսակ մը վախ դալու , առանց վրան խորին խորհրդածութիւններ ընելու , առանց մտածելու թէ իրեն կամքը անկախ է ամենեւին իմինէս . և իրաւցընէ , թէ պէտ պզտիկ է , բայց սակայն կարող է կամիլ առանց ինձի , առանց իմ ուզելուս , ինձի դէմ : Եսրեւի է զինքը սպաննել , բայց կարելի չէ առանց իրեն ուզելուն իրեն կամել տալ : Եւայց ինչ պիտի ըլլայ իրեք տարուան տղայ մը : Եւ փոյթ թէ իրեք տարու է եղեր , թէ աւելի թէ պակաս . իմ բնութիւնս , քու բնութիւնդ , ամբողջ մարդկութիւնը ատիկայ է . գերագոյն էակ մըն է , քեզի ու ինձի պէս ճիւղք ճոխացեալ , քու ու իմ նմանս . մերինին հաւասար կարողութիւն մը :

Եւ , դուն այդ տղայն բանի տեղ չես դներ . ինքն զքեզ կը զուարճացընէ . դուն այն դեռ նորածին կամքին հետ կը խաղաս . առանց պատճառի զինքը կը բռնադատես . կամ անխոհեմութեք իրեն տեղիք կու տաս . շատ աղէկ , բայց այդ խիթալի խաղին մէջ դու կը յաղթուիս . ու շուտ կամ ուշ , քու վնասովք կը սորվիս՝ թէ ինչ մեծ սխալ է տղու մը հետ թեթեւութեամբ ու առանց մեծարանաց վարուիլը , և կամ դաժան կերպով ու առանց սիրոյ . ինձի հարցընես նէ՝ ասկէց մեծ անկարգութիւն մը ես չեմ ճանչնար . ու նախնեաց մէկուն ըսածը սիրով կը կրկնեմ . Ձէ , չէայ որիչ մէկ աւելի քաջութիւն զգայուն էակ մը . չէայ էակ մը՝ որուն առաջնորդութիւնը աւելի խորին արդեօք մը պահանջէ . չէայ էակ մը՝ որուն հետ վարուելու համար աւելի աշխտանքութիւնն ու աւելի զգուշութիւնն պէտք ըլլայ :